

УДК 1:37.014.25:17.035.3

ГЛОБАЛЬНА ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ

Людмила Рижак

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: l_ryzhak@franko.lviv.ua

Розглянуто тенденції глобалізації в освіті та їхні соціальні-цивілізаційні передумови. З'ясовано сутність та особливості віртуалізації освіти в контексті глобалізації. Показано, що форматорами глобалізації освіти є віртуальні (корпоративні) університети, які функціонують на засадах ринкових вартостей. Досліджено вплив ринкового фундаменталізму на національні системи освіти, які виконують роль адаптерів у глобальному просторі освіти. Глобальна віртуалізація освіти загрожує нівелюванням національно-культурних вартостей, інтелектуальних традицій та культурною локалізацією освітнім національним системам.

Ключові слова: глобальний освітній простір, віртуалізація освіти, національна ідентичність, космополітична ідентичність, ринковий фундаменталізм.

На початку ХХІ сторіччя глобалізація вийшла за межі економічно-фінансової системи й охопила майже всі сфери суспільної діяльності: політику, ідеологію, культуру, освіту та спосіб життя. Розвиток інформаційно-мережових технологій зумовлює безперервну багатопланову трансформацію становища людства. “Глобалізація, – наголошує З. Бауман, – роз’єднує не менше, ніж об’єднує, вона роз’єднує об’єднуючи – розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання одноманітності світу” [1, с. 6]. Трансформуючи культуру, систему вартостей і настанов життєвого світу людей, глобалізація актуалізує питання національно-культурної ідентичності, які набувають щоразу більшої значущості. Питання: хто ми? Це питання стосується як персональної, так і колективної ідентичності. В умовах глобалізації суспільство потребує нових освітньо-культурних ідентичностей, які відповідали б інформаційно-цивілізаційному розвитку, надаючи можливості для самоздійснення індивіда.

Серед численних дослідників освіти та її перспектив необхідно виокремити американських філософів, соціологів і науковців: А. Гартвела, Дж. Гілі, Й. Масуду, М. Кайку, Дж. Нейсбіта, Я. Пелікана, Е. Тофлера, Ф. Фукуяму. Проблеми глобальної освіти та існування глобального комунікативного простору зумовлюють осмислення тенденцій віртуалізації освіти, які досліджують П. Бернс, Н. Бурбулес, М. Готдінер, Д. МакКанел, Ш. Слоутер, К. Торес, Дж. Урі.

Західноєвропейські філософи та соціологи, зокрема З. Бауман, М. Вудроу, Е. Гіденс, Дж. Олдерман, Дж. Равен, Р. Скот, критично переосмислюючи глобальні тенденції в освіті, сприяли підготовці й прийнятті Болонської декларації (1999). У ній визначено стратегії університетської освіти, на яких формується європейський простір освіти. Проблеми євроінтеграції вищої освіти України, її демократично-інноваційну орієнтацію вивчають В. Андрущенко, Д. Дзвінчук, В. Кремень, М. Михальченко, В. Огнев’юк, В. Рижко, В. Скотний та інші.

Незважаючи на широкий спектр досліджень у царині філософії освіти, зростає потреба в осмисленні цивілізаційних стратегій розвитку освіти, її національно-культурної ідентифікації в контексті глобалізаційних тенденцій. **Мета статті** – проаналізувати виклики національної ідентичності освітніх систем, які зумовлені глобальною віртуалізацією освіти, та аргументувати національну ідентичність освіти як умову інноваційного розвитку та збереження її культурної автентичності.

Глобальна інформаційно-мережева віртуалізація освіти розпочинається у дев'яностих роках минулого сторіччя. Цьому процесу передували такі цивілізаційні тенденції:

- інформатизація високорозвинених країн і запровадження комп'ютерних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема й в освіту;
- інтернетизація, яка комп'ютерно-мережево поєднала країни й континенти, змінивши інформаційно-освітні ландшафти;
- становлення глобальної капіталістичної системи з її вільноринковою та ліберально-демократичною ідеологією. Ринкові вартості стають пріоритетними не лише в бізнесі, фінансах і торгівлі, а й в освіті та культурі.

Зазначені тенденції характеризують перехід людства до глобального пост-індустріального суспільства, основним ресурсом якого є знання. Значущість знання у життєдіяльності суспільства зумовило пріоритетність освіти, яка триває впродовж життя. Реалізацію безперервної освіти забезпечують університети, які функціонують у контексті становлення глобального комунікативного простору. Глобальна мережа Інтернет дає змогу проектувати та конструювати національні освітні мережі. Завдяки комп'ютерно-інформаційним технологіям такі мережі є відкритими, вони безпосередньо чи опосередковано взаємодіють і впливають одні на одних, тож є підстави констатувати існування глобального освітнього простору.

Глобальна комп'ютеризація та інформатизація докорінно змінили ритм і темп як індивідуального, так і суспільного життя. Воно перетворилося на постійне змагання людей, організацій та країн за оволодіння найповнішою інформацією та знаннями. Країни-лідери інформаційної цивілізації змагаються за "інноваційний ресурс", який забезпечує випереджаючий розвиток. "Сьогодні, – наголошує Т. Фрідмен, – ключ до багатства – це те, наскільки вправно ваша країна чи компанія збирає, розподіляє й запасає знання" [9, с. 293].

Лідерство в сучасному глобалізованому світі перебирають на себе ті країни, які пропонують якісну освіту, технологічні новачки та використання комп'ютерно-мережевих технологій. Глобальний освітній простір є полем конкурентної боротьби за кращих абітурієнтів і джерела фінансування, за адекватність освіти очікуванням суспільства та соціальним цілям і потребам, містячи культурний розвиток і охорону довкілля. Успіху, на думку Т. Фрідмена, досягнуть лише ті уряди й компанії, які виявлять найбільше творчих здібностей, щоб створювати вартість. Такі компанії та країни Дж. Гейгел називає форматорами, бо саме вони диктують правила та способи взаємодії в певних царинах діяльності. Тоді як компанії, що засвоюють правила та способи взаємодії, сформовані іншими, і вчаться використовувати їх, належать до адаптерів [див.: 9, 269–270].

У глобальному освітньому просторі форматорами постають високорозвинені країни та транснаціональні компанії, передовсім США та їхні корпорації. Вони

пропонують нові стандарти освіти та реалізують їх у відповідних проектах із використанням Інтернету. Зокрема, з 80-х років минулого сторіччя в глобальному просторі освіти функціонує чимало корпоративних вищих навчальних закладів, і їхня чисельність доволі швидко зростає.

Характеризуючи корпоративні університети, Д. Дзвінчук зазначає, що вони, фактично, є “віртуальними навчальними закладами, які не мають будинків з колонами і великих амфітеатрових аудиторій. Корпоративні вищі навчальні заклади є просто групою фахівців, які створили власну електронну базу даних і вміло використовують інші інформаційні ресурси, що й дає їм змогу запропонувати споживачам необхідний спектр освітніх послуг” [5, с. 173]. Віртуальний університет повністю позбавлений ознак територіальності. Він гіперреальна модель, ядро синтезованої агломерації. Університет, як й інші гіперреальні моделі, Ж. Бодріяр називає “багатофункціональним ядром, комплексом із “чорних скриньок” із багатьма входами і виходами, осередком конвекції (привнесення) та руйнування” [2, с. 115]. Такі університети проводять свою діяльність у багатьох країнах світу на різних мовах, хоча мають єдиний керівний центр, який виробляє спільну політику та узгоджені навчальні плани і програми.

Корпоративно-віртуальні університети реалізують різні форми навчання з переважанням дистанційної, наприклад, британський “Відкритий університет”, іспанський “Національний університет дистанційної освіти” тощо. Це бізнес-корпорації, для яких знання є товаром, який користується попитом і за який готові платити потенційні споживачі. Віртуальні університети якраз і реалізують бізнес-проекти комерціалізації освіти, причому не лише в межах окремих країн, а й на рівні світового ринку. Якщо перші віртуальні університети хоча б у назві презентували національну належність, то новітні, найпотужніші з них, уже – транснаціональні. Прикладом такого університету є освітньо-інформаційний консорціум “Проект Фантом”, назва якого (фантом – *примара, привид*) акцентує його транснаціональність.

На відміну від віртуального університету, класичний університет територіально узаданений. Він інституційно функціонує на теренах держави-нації, і як освітній заклад входить у глобальний простір освіти. У 60-х роках минулого сторіччя К. Ясперс писав: “Університет реалізує своє завдання – науковий пошук, навчання, виховання, спілкування, втілення в життя наукових ідей – в рамках інституції. Для цього йому потрібні корпуси, науковий матеріал, підручники, інститути й порядок адміністрування цими речами” [11, с. 161]. Крім того, наголошував він, класичний університет “постає з волі держави, з її опіки та допомоги. У нього дволика подоба: державної і вільної від держави структури” [11, с. 156]. Загальновідомо, що класичний університет як феномен індустріальної цивілізації був партнером держави-нації. Утвердження держави-нації зумовило потребу в такій освітній інституції, яка б виконувала місію збереження та збагачення національної культури і водночас відтворення та нарощування наукового знання. Завданням університету було не лише підготовка професіонала на рівні сучасної науки, а також формування людської особи як громадянина, який ідентифікує себе з національною спільнотою. Класичний університет до середини ХХ ст. мав національно-елітарний статус.

Однак ситуація докорінно змінюється в інформаційну добу, коли глобалізаційні процеси послаблюють роль національної держави у підтримці та

фінансуванні класичних університетів. Відповідно змінюється місія і роль класичних університетів, які М. Квек назвав “кризою ідентичності” сучасного Університету, його фундаментальних вартостей [6, с. 269].

Віртуальні університети кидають виклик класичним національним університетам.

По-перше, це виклик ринкового фундаменталізму, на засадах якого функціонують віртуальні університети. Глобальна конкуренція спонукає класичні університети переходити на бізнесові засади функціонування. Таку глобальну тенденцію проаналізував польський експерт з освітніх систем М. Квек. Очевидно, зазначає автор, що класичний університет перестав виступати партнером національної держави, оскільки це суперечить перспективі глобального споживацтва. Тому держава переорієнтовується на підтримку споживачів. Така переорієнтація і “немилосердна логіка споживацтва” породили “ідею, яку захоплено вітали найкращі американські університети. Йдеться про ідею “блискучої освіти”, побудовану на ідеалі найефективніших, ходових знань-бестселерів, які можна здобути у найкоротші строки” [6, с. 282]. Чи справді, щоб вижити в умовах глобального ринку, запитує М. Квек, університет має перетворитися в корпорацію, яка більш-менш ефективно надає освітні послуги? “Чи вистоїть він перед спокусою “корпоратизації” та переходу на радше бізнесові, а не освітні засади функціонування під тиском глобалізації та її соціальних практик?” [6, с. 269]. Адже конкуренція за клієнта-споживача знання, загрожує денационалізацією класичному університету, маргіналізацією та витісненням його на периферію глобального освітнього простору, а згодом, можливо, й “інституційною смертю”, як конкурентно неспроможного. Чи подолає університет драматичну кризу власної ідентичності, однозначної відповіді немає.

Віртуальні університети запроваджують в освіту вільноринкові технології та цінності. Саме тому вони користуються потужною фінансовою підтримкою бізнес-структур. Наукові відкриття (ідеї, знання, технології) є власністю бізнес-структур і перетворюються на товар для обмеженого кола споживачів. На протигагу корпоративним університетам, класичні університети – це освітньо-наукові комплекси, в яких здійснюють науковий пошук і нові відкриття для їхнього подальшого передання, а не для приватного нагромадження. Нові знання публікують у наукових статтях і підручниках, висвітлюють на лекціях та оприлюднюють на конференціях.

По-друге, це виклик національній укоріненості класичних університетів, які виконували місію формування національної еліти, зберігали й передавали не лише знання, а соціальну й національну пам’ять, національні традиції тощо. На ґрунті альянсу між модерними знаннями та модерною владою, як зазначає М. Квек, було закладено підвалини Університету, як модерного закладу [6, с. 271]. З одного боку, національна держава сприяла конституюванню та розвитку класичних університетів, а з іншого, – зобов’язувала університети підтримувати національну культуру та виховувати громадян національних держав.

На думку Е. Ласло, двадцятье сторіччя сформоване інститутами й методами освіти. Хоча освіта лише транслює вартості, знання і типи поведінки, а не продукує їх, вона потужно впливає на спосіб мислення та спосіб дій, формуючи культурно-національну ідентичність людини. Водночас освіта не лише формувала усвідомлення культурної відрубності, але й деяку зверхність над іншими націями. Таке завдання

було суголосним вимогам доби модерності. Проте й сьогодні, як зауважує Е. Ласло, наявні навчальні заклади діють так, ніби світ може бути чітко розмежований на незалежні й суверенні нації-держави – на “мою країну” та решту світу [8, с. 42–43].

В умовах глобалізації, вважає М. Квек, університет не здатен далі відігравати роль культурного закладу, особливо з огляду на те, що держава, яка виступала партнером класичному університету, сама поступово позбувається національних ознак у класичному сенсі [6, с. 275].

Віртуальні університети передовсім покликані формувати бізнес-еліту, її космополітичну культуру та космополітичний світогляд. “Еліта – багаті й владоможці, – пише З. Бауман, – завжди відрізнялися більшим космополітизмом за решту населення країн, де вони проживали; за всіх часів вони прагнули створити власну культуру, яка не визнавала кордонів, таких міцних для простолюдиців; у них було більше спільного з елітами потойбіч кордону, аніж із лівовою часткою населення з цього боку” [1, с. 15]. Владна, бізнесова та інтелектуальна еліта високорозвинених країн – космополітична не лише за способом життя, а й завдяки можливостям користуватися благами глобальної цивілізації.

Проте більшість населення Землі живе на межі бідності, а глобалізація лише поглиблює їхнє зубожіле становище. “Особливе занепокоєння, – наголошує З. Бауман, – викликає щодалі відчутніше порушення зв’язку між дедалі глобалізованішими, екстериторіальними елітами та іншим населенням, “локалізація” якого постійно зростає. Центри, де виробляються сенси й формуються цінності, сьогодні вирізняються екстериторіальним характером і уникають місцевих обмежень – утім, це не має нічого спільного зі станом самої людини, що її покликані наповнювати змістом ці ідеї й цінності” [1, с. 7]. Для країн і народів, які знаходяться на узбіччі глобалізаційних процесів, космополітизм лише акцентує їхню локальну безперспективність.

Глобалізація настирно потребує уніфікації та стандартизації всіх сфер суспільного життя. “Сьогодні під впливом глобалізації, – зазначає Е. Гіденс, – відбуваються дві засадничі зміни. У західних країнах не тільки громадські установи, але й повсякденне життя починають вивільнятися з-під влади традиції. Інші ж суспільства у світі, що залишаються більш традиційними, починають детрадиціоналізуватися” [3, с. 35]. У цьому соціолог вбачає осердя з’явлення глобального космополітичного суспільства та відповідної йому космополітичної ідентичності.

На думку Е. Гіденса, мірою того, як стискається сфера впливу традиції і звичаїв, змінюється відповідно й національно-культурна підвалина індивідуальної та колективної ідентичності. Такими підвалинами стають космополітизм і ринковий фундаменталізм. “Там, де традиція відступила, – зазначає філософ, – ми силоміць утягуємося у більш відкрите і рефлексивне життя. За умов автономії і свободи приховану потугу традиції можуть заступити більш відкриті дискусія і діалог. Але ці вияви свободи тягнуть слідом за собою інші проблеми” [3, с. 37], а саме: творення і відтворення ідентичностей.

Незважаючи на те, що глобалізація певною мірою уніфікує суспільне життя, проте вона не усуває культурне розмаїття мов, традицій, релігій, менталітетів тощо. Як влучно зауважив Т. Котарбінський: “Достатньо бути космополітом, щоб почуватися чужим у будь-якому куточку сучасного світу” [12]. Тому, переконаний Е. Ласло, детрадиціоналізація життя не дає підстав стверджувати, що нібито до 2020

року доведеться розпрощатися з традиційною системою людських і культурних ідентифікацій і її замінити деяка єдина система лояльності. Сучасна Європа не належить до числа націй-держав, але вона вже надає європейцям можливість більш широкої самоідентифікації. Важливо те, що “європейськість” європейців не є джерелом плутанини їхньої національно-культурної ідентичності [8, с. 72].

По-третє, це виклик національній освітянській еліті з її ментальністю, персоніфікованим знанням, індивідуальним досвідом, академічними свободами й цінностями. У новому світі “академічного капіталізму”, зазначає В Горохов, немає місця для класичної ролі професора і вченого. Наукові дослідження і навчання заступає функція нарощування символічного і монетарного капіталу академічного підприємництва [4, с. 4]. Тому сьогодні більше цінуються “наукові менеджери”, які вміють залучати спонсорські фінанси, ніж інтелектуальний потенціал ученого та його педагогічні здібності.

Не лише віртуальні університети, а й транснаціональні корпорації зорієнтовані на космополітичну ідентичність, тому що в сучасній освіті надто високо цінують спеціалізація та фахова ідентифікація особи, які забезпечують її мобільність і конкурентність на глобальному ринку праці. Занурені у свої вузькопрофесійні проблеми, спеціалісти не вчувають відповідальності перед прийдешніми поколіннями за наслідки науково-технологічних нововведень. Їхній космополітизм позбавлений зобов’язань перед національною спільнотою, вони не ідентифікують себе з нею.

Національно-особова ідентичність формується не лише в процесі опанування навчальних дисциплін, а й у процесі неформального спілкування студентів із викладачами. Формування гуманістичного світогляду, в якому б гармонійно поєднувалося самоздійснення людини та турбота про культуру й природу може і повинен забезпечувати класичний університет.

Специфіка віртуальних університетів полягає у тому, що вони працюють в он-лайнному режимі, де завжди є доступ до інформаційних ресурсів. Безособова інтерактивність навчання, мережеві можливості обговорення й консультування з колегами чи експертами, незалежно від країни проживання, є безперечною перевагою таких університетів. Вони реалізують американський проект “блискучої освіти”, в основі якої вишкіл спеціалістів – дешево, швидко й ефективно.

Безперечно, освіта в інформаційному суспільстві має бути інноваційною та конкурентноспроможною, забезпечуючи мобільність випускників на ринку праці. Проте це не пріоритетна мета освіти. Компетентність спеціаліста достеменно важлива, однак вона має слугувати духовно-інтелектуальному розвитку людини та збалансованому соціально-економічному й екологічному поступу країни. Власне класичний університет прагне розвинути таланти людини. Їх виявленню якраз і слугує безпосереднє спілкування з професурою, залучення студентів до виконання науково-пошукових досліджень, грантів тощо.

Незважаючи на посилення ринкових тенденцій в освіті, не переконливою є думка М. Квєка про те, що “об’єднана Європа, очевидно, не має потреби в національних університетах у вузькому значенні слова” [6, с. 274]. Навпаки, з боку міжнародних інституцій зростає тиск на європейську науку й освіту, щоб реформувати університети за американським взірцем. Корпоративні університети мають готувати професіоналів-космополітів, для яких “дім – не національна держава, а глобальний ринок” [10, с. 420]. Висновки експертів підтверджують

космополітичність сучасних еліт. Вони мобільні, весь світ слугує ареною їхніх дій, а самі себе вони сприймають як “громадян світу”. Глобалізація мислення транснаціональної економічної еліти, доводить С. Гантінгтон, веде до відмирання у її представників почуття належності до національної спільноти.

Відповідь на виклики національній ідентичності освітніх систем запропоновано західноєвропейською університетською спільнотою та закріплено у Великій Хартії університетів (1998) і Болонській декларації (1999). У Болонській угоді задекларовано наміри побудови європейського простору вищої освіти і науки, як простору університетської освіти, де вартісні пріоритети визначають класичні університети. У цих документах визначено доконечну потребу в збереженні національної ідентичності освітніх систем. Класичний університет з його місією духовного розвитку людини не може і не повинен функціонувати як комерційна структура, що орієнтується на швидкоплинні ринки праці.

“Звісно ми не хочемо, щоб людство еднав лише Інтернет, – наголошує В. Кремень, – без жодної системи цінностей, без жодних фільтрів, без жодної концепції смислу, альтернативної бізнесовій, і без жодного альтернативного погляду на людей, інакшого від трактування їх як споживачів, що шукають найнижчу ціну” [7, с. 284]. Людей еднали і еднають передовсім національно-культурні елементи: ідеали, вартості, символи, традиції, які передає класичний університет від покоління до покоління. Вони слугують основою національної ідентичності людей, гідності та самоповаги. Тож в умовах глобальної соціально-економічної та екологічної кризи університет має плекати інтелектуальну еліту, вкорінену в суспільно-культурному бутті нації, метою якої є сталий розвиток у поєднанні з науково-технологічним і духовно-інтелектуальним поступом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бауман З.* Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008.
2. *Бодріяр Ж.* Симулякри і симуляція. К.: Основи, 2004.
3. *Гіденс Е.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. К.: Альтерпрес, 2004.
4. *Горохов В.* Как возможны наука и научное образование в эпоху “академического капитализма”? // Вопросы философии, 2010 №12. С. 3–14.
5. *Дзвінчук Д.* Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління. К.: ЗАТ “Нічлава”, 2006.
6. *Квек М.* національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад // У кн.: Ідея Університету: Антологія. Львів: Літопис, 2002. С. 269–294.
7. *Кремень В.* Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Т-во “Знання” України, 2010.
8. *Ласло Э.* Век бифуркации: постижение изменяющегося мира // Путь, 1995. № 1. С. 3–129.
9. *Фрідмен Т.* Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію. Львів: Б.в., 2002.
10. *Хантінгтон С.* Кто мы? М.: Транзиткнига, 2004.
11. *Ясперс К.* Ідея Університету // В кн.: Ідея Університету: Антологія. Львів: Літопис, 2002. С. 111–165.
12. <http://www.aforism.ru/html/k/kosm/0001.htm>.

**GLOBAL VIRTUALISATION OF EDUCATION:
CHALLENGES TO NATIONAL IDENTITY****Liudmyla Ryzhak**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: l_ryzhak@franko.lviv.ua*

The tendencies of globalization in education and their sociocivilisational pre-conditions are considered. Essence and peculiarities of virtualisation of education are found out in the context of globalization. It is shown that the shaper-vulcanizers of globalization of education are virtual (corporate) Universities which function on the principles of market values. Investigational influence of market of fundamentalism on the national systems educations which carry out the role of adapters in global space of education. Global virtualisation of education threatens levelling of national-cultural values, intellectual traditions, and cultural localization to the educational national systems.

Key words: global educational space, virtualisation of education, national identity, cosmopolitan identity, market fundamentalism.

**ГЛОБАЛЬНАЯ ВИРТУАЛИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ:
ВЫЗОВЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ****Людмила Рижак**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: l_ryzhak@franko.lviv.ua*

Рассмотрено тенденции глобализации в образовании и их социально-цивилизационные предпосылки. Выяснено сущность и особенности виртуализации образования в контексте глобализации. Показано, что форматорами глобализации образования являются виртуальные (корпоративные) университеты, которые функционируют на основе рыночных ценностей. Исследовано влияние рыночного фундаментализма на национальные системы образования, которые играют роль адаптеров в глобальном пространстве образования. Глобальная виртуализация образования грозит нивелированием национально-культурных ценностей, интеллектуальных традиций и культурной локализацией образовательным национальным системам.

Ключевые слова: глобальное образовательное пространство, виртуализация образования, национальная идентичность, космополитическая идентичность, рыночный фундаментализм.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2011

Прийнята до друку 26.04.2011